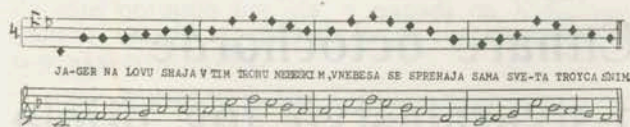

nego u slučajevima kada se melodija javlja jedino s hrvatskim (kajkavskim) jezičnim predložkom. Takav je slučaj s melodijom pod br. 4.

(CO, 3. izd., 71)

U tom slučaju, kao i u nekim sličnima, pitanje postanka pa onda utjecaja melodije postavlja se ovako:

— ili je napjev narodni, a ispitivanje njegova podrijetla je otežano njegovom arhaičnošću kojoj je značajke danas teško znanstveno kategorizirati;

— ili je napjev gregorijanskog podrijetla a izvornik mu stjecajem (možda i tehničkih) okolnosti nije naveden.

Sigurno da to predstavlja zanimljiv ali i težak posao makar i sa svim pomagalima i dostignućima s kojima se služi i do kojih je došla današnja etnomuzikološka znanost.

3. Iz svega izlazi da se melodije iz *Cithare octochorde* mogu promatrati i analizirati ne samo sa

stajališta folklorne refleksnosti u njima nego se isto tako može i mora razmatrati postojeći fundus narodnih napjeva sjeverne Hrvatske sa stajališta mogućnosti njegova oblikovanja sa gregorijanskog izvorišta, konkretno iz zbornika *Cithara octochorda*. I dok je prvi dio problema, rečeno je, markiran u priličnoj mjeri — drugom tek predstoji najprije ona okvirna, a tek onda i sustavnija obradba.

Namjena ovog saopćenja jest da bude poticaj tom, a zatim i cjelokupnom sintetičnom dijelu posla. To, držim, opravdava moj istup na ovom uvaženom skupu i otvara put nadi o prezentiranju takvog rada, koji će iscrpiti problematiku naznačenu naslovom ovog saopćenja što potpunije, na jednom od idućih ovakvih skupova.

BILJEŠKE:

1. Uspor. Věstník kr. česke společnosti nauk (Praha 1890). Tri-da filos.-histor.-jazykozpyina.
2. Uspor. Prilog narodnim melodijama u »Cithari octochordi«, »Sv. Cecilija« 1919, br. 4, 96—99 i Narodni elementi u »Cithari octochordi«, »Sv. Cecilija« 1920, br. 1—2, 35—37 i br. 4, 80—83.
3. Uspor. N. Krajačević, *Sveti Evangelomi*, Graz 1651 s predgovorom biskupa Petrečića.
4. Uspor. *Zbornik partizanskih narodnih napeva*, Beograd 1962, XX—XXI.
5. Izvode se u (više-glasnim) obradbama najčešće F. Dugana, V. Zganca i A. Čanjuge, a u najnovije vrijeme i A. Klobučara.

LJUBOMIR GALETIC, Zagreb

Cithara octochorda i ostale značajnije zbirke hrvatske himnologije s posebnim osvrtom na glazbene varijante

Svrha ovog referata je da u najkraćim crtama upozna ovaj cijenjeni skup himnologa s našom hrvatskom himnodijom i himnologijom.

Prije intenzivnog naučnog istraživanja i studija crkvene himnologije, obično se smatralo da je pučka crkvena popijevka djelo i plod reformacije. Međutim, mnogi su glazbeni učenjaci ustvrdili i dokazali da već gregorijanski koral ima svoj izvor i porijeklo u narodnoj pjesmi — grčkoj i latinskoj. Dakle, davno prije reformacije imali su pojedini narodi vlastitih crkvenih pučkih pjesama, pa tako i mi Hrvati.¹

Vrlo jaka tradicija crkvenog pjevanja očituje se kod nas već u ranom srednjem vijeku u mnogobrojnim liturgijsko-neumatskim rukopisima, sačuvanim po raznim samostanima i bibliotekama južne i sjeverne Hrvatske. Najstariji od njih potječu još iz XI. st. O njima je do sada već mnogo toga napisano s kulturnopovijesnog, liturgijskog i glazbenog gledišta.² Mnogi su himni i sekvencije iz tih rukopisa bili preuzeti u kasnije zbirke crkvenih pučkih popijevaka, bilo na latinskom ili narodnom jeziku, osobito u Citharu octochordu, najopsežniji i najznačajniji zbornik hrvatske himnologije.

Najstariji podatak o crkvenom pučkom pjevanju u južnom dijelu Hrvatske seže u XII. st. Kada je, naime, papa Aleksandar III. na svom putovanju svratio u Zadar, stanovnici su ga pozdravili pjevanjem kantika i lauda na narodnom jeziku.³ Najstarija pak zapisana hrvatska crkvena pučka popjevka: Bog se rodi v Vitliomi, potječe iz 1320. god. Pronašao ju je, kao i još neke druge, prof. Rudolf Strohal, vrijedni istraživač glagolskih rukopisa XIV.—XVIII. st.⁴ Jedna od varijanata te pjesme sačuvala se u »Pavlinskoj pjesmarici« iz god. 1644.

Da su u zapadnom dijelu srednje Evrope postojale već sredinom XIV. st. i kroz cijelo XV. st. pobožne pučke popjevke, svjedoči nam zabrana biskupa Nikole Olaha na sinodi u Trnavi god. 1460.: »... ne vulgares cantilanae praeter eas, quas ante centum annos maiores nostros certo approbasse constat... in templis maxime admittantur.«⁵

Brojne zbirke crkvenih popijevaka iz XVII. st. potvrđuju jaku tradiciju pučkog pjevanja na hrvatskom jeziku iz prijašnjih vijekova. Ovdje ću navesti samo najpoznatije od njih.

Već na početku XVII. st. susrećemo najstariju tiskanu zbirku crkv. pjesama bez napjeva: »Molitvene knysicze...« o. Nikole Krajačevića. Prvo iz-

danje nije nam se sačuvalo, a drugo je objavljeno u Požunu 1640. Većina tih pjesama ponovno je tiskana u knjizi »Sveti Evangelijomi«, koju je u Grazu 1651. dao izdati zagrebački biskup Petar Petretić. Nakon iscrpne analize ovih zbirki, Janko Barlè je ustanovio: 1. Od Krajačevića ne potječu sve pjesme u ovim zbirkama, osobito ne božićne. 2. Pjesme su većinom prijevodi srednjovjekovnih latinskih himana, ali slabe pjesničke vrijednosti. 3. Krajačević je jednostavno narodnim napjevima podmetnuo tekst nabožnog sadržaja, da bi, kako u predgovoru molitvenih knjižica kaže, iskorijenio pučke ljubavne pjesme — pogane i nečiste.⁶

Najstarija pak hrvatska tiskana pjesmarica s napjevima je: »Pisni za naypoglavitije ... dni svega godischa ...«, Splićanina, Atanazija Grgičevića, objavljena u Beču 1635. Pronašao ju je i obradio dr. Josip Mantuani. Tekst i napjevi potječu od Grgičevića. Iako on gradi glazbu na talijanskoj podlozi, ipak je pokušao pogoditi pučki ton, što mu ipak nije posvema uspjelo. Pjesmarica sadržava svega 12 popijevki, koje su poredane prema crkvenoj godini.⁷ Zanimljivo je da u ovoj, relativno maloj zbirci ima čak 5 marijanskih popjevaka, u čemu se očituje posebni ranobarokni kult Bogorodice i odraz izrazitog protureformacijskog nastojanja u Hrvatskoj u to doba.

Iz godine 1644. sačuvala nam se rukopisna zbirka: »Pavlinška pjesmarica« ili »Pavlinški obredni priručnik«. Pisana je koralnim notama na 4 crvene crte. Posebna značajka joj je u tome što su pjesme u njoj ritmizirane. J. Barlè je iz nje objelodanio 42 popijevke. 15 ih je bez napjeva, 12 je uzeto iz srednjovjekovne latinske himnologije, 21 se nalazi u sva tri izdanja »Cithare octochorde«, a 24 se nalaze ovdje prvi put. U pjesmama se opaža utjecaj rimskog koralna i naše svjetovne narodne pjesme.⁸

Početak XVIII. st. pojavljuje se konačno najznačajniji i najopsežniji zbornik crkvenih pučkih popijevaka: »Cithara octochorda«. Taj se zbornik pojavio u 3 izdanja. Prvo je tiskano 1701. u Beču kod L. Vogita i to na trošak zagrebačkog kanonika I. Znike, a nosi podnaslov »Cantus sacri latino-sclavonici«. Drugo je izašlo 1723. također u Beču, ali kod J. D. Voigta i s podnaslovom »Cantus sacri latino-croatici«, a na trošak zagrebačke stolne crkve, dok je treće izdanje objavljeno u Zagrebu 1757. kod A. Reinera sa sličnim podnaslovom i na isti trošak kao i drugo.

Ime sastavljača ovog zbornika se ne zna točno, jer nije označeno ni u jednom izdanju. Albe Vidaković, koji se bavio istraživanjem »Cithare«, utvrdio je na temelju pretpostavke Vinka Žganca niz činjenica koje potkrepljuju pretpostavku da je, naime, sastavljač Toma Kovačević, zagrebački kanonik. T. Kovačević je u to vrijeme boravio u Beču na liječenju i stanovao u tamošnjem hrvatskom kolegiju kome je kasnije postao i rektorom. Tada je Kovačević vjerojatno sastavio i priredio za tiskak ne samo svoj priručnik: »Brevis cantus gregoriani notitia«, koji je imao svrhu da posluži pjevačima kao pomoć i uputa za što bolju praktičnu upotrebu same »Cithare«, nego i prvo izdanje »Cithare«. Razlog zašto se T. Kovačević nije na »Cithari« potpisao kao autor ili sastavljač jest u tome što ona nije bila zbirka izvornih njegovih skladbi, nego zbornik sastavljen od gregorijanskih i narodnih napjeva sabranih iz raznih tadašnjih tiskanih i rukopisnih priručnika.

Franjo Dugan smatra da je treće izdanje »Cithare« mogao prirediti Mijo Šilobud-Bolšić, pisac ta-

kođer jednog priručnika za učenje gregorijanskog koralna: »Fundamentum cantus gregoriani« (Zagreb 1760.).

»Cithara octochorda« je razdjeljena na osam dijelova prema crkvenoj godini. Ta je podjela u svim izdanjima u biti ista, a oslanja se na potrebe starog zagrebačkog obreda, kakav je bio još u XVIII. st. Svaki dio donosi najprije latinsku, pa hrvatsku misu, zatim pobožne popijevke na latinskom i hrvatskom jeziku.

Tekstovi, djelomično i napjevi, uzeti su iz starijih liturgijskih knjiga zagrebačkog obreda, zatim iz Pavlinske pjesmarice kao i nekih drugih tadašnjih zbirki, a vjerojatno i iz nekih stranih zbornika koji su sadržavali nacionalne verzije srednjovjekovne himnologije. Ima i znatan broj izvornih hrvatskih pjesama.⁹

Za vrijeme »Cithare octochorde« naša je crkvena pučka popijevka bila na svom vrhuncu. Nakon posljednjeg izdanja »Cithare« izdaje zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac molitvenik: »Molitve koje duhovni pastiri z pobožnem ljudstvom moliti imaju« (tri izdanja), s kojim je ušlo mnogo stranih i loših tvorevina, kojima su se, nažalost, u svom stvaralaštvu poslužili i mnogi naši skladatelji. Međutim, po seoskim crkvama nije zamrla pobožna pučka popijevka. Koncem prošlog stoljeća (1891.) izdaje Vjenceslav Novak pjesmaricu: »Starohrvatske crkvene popijevke«, kojom je upozorio tadašnju javnost na veliko blago sakriveno u »Cithari«. Novak je obradio gotovo sve pjesme iz »Cithare«, ritmizirao i harmonizirao napjeve, a tekstove prepjevao na hrvatski književni jezik. On sam u predgovoru kaže: »Samo ono crkvenih popijevaka što je niklo iz naroda na hrvatskom tlu, ne izumire nikako, nego se prenaša od koljena na koljeno kao materinska riječ«. Točnost ovih Novakovih riječi potvrđuju zapisi crkvenih pučkih popijevaka, koje je kod nas prvi počeo skupljati i izdavati dr. Vinko Žganec. I kao što je V. Novak svojim djelom »oživio« Citharu, tako je i V. Žganec svojim radom dokazao da Cithara živi još i sada u našem narodu.¹⁰

Hrvatske pjesme iz »Cithare« preuredili su i harmonizirali najprije za muški zbor J. Juratović i F. Kostanjevac, a onda za mješoviti zbor V. Kojander, Vj. Novak, F. Dugan, V. Žganec, A. Canjuga, A. Vidaković i drugi. One su objavljene u pojedinačnim zbirkama, a mnoge od njih i u prilozi »Sv. Cecilije«.

Kao plod Cecilijanskog pokreta nastaju i nove pjesmarice kao što su npr.: »Hrvatska crkvena pjesmarica« (izd. »Vijenac« 1919.), »Virgini Matri« (izdale Ss. Milosrdnice u Zagrebu 1921.) te konačno »Hrvatski crkveni kantual« (izd. »Vijenac« 1934.).

U novije vrijeme izašlo je također nekoliko takovih pjesmarica, od kojih ovdje navodim najnoviju: »Nova crkvena pjesmarica«, koju je priredio Institut za crkvenu glazbu u Zagrebu, a izdala Kršćanska sadašnjost 1973.

U svim tim, starijim i novijim, pjesmaricama ima velik broj pjesama iz starih zbornika XVII. i XVIII. st., osobito iz »Cithare octochorde«.

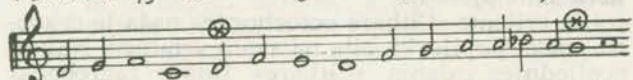
Razumljivo je da su uslijed mnogobrojnih glazbenih obrada i zahvata u tekstove u razvojnom putu naše himnologije nastale i brojne raznovrsne varijante, koje bi kod nas trebalo sistematski, stručno i ekipno proučavati. Usporedimo li, dakle, tekstove i napjeve sadržane u »Cithari« s tekstovima i napjevima iz pojedinih zbirki XVII. st., osobito iz »Pavlinške pjesmarice«, s jedne strane, te

s novijim pjesmaricama i sadašnjim živućim popijevkama u narodu, s druge strane, ustanovit ćemo bezbroj tekstovnih, melodijskih i osobito ritmičkih varijanata, koje je nemoguće obuhvatiti u ovom kratkom prikazu. Stoga ću ovdje za ilustraciju navesti samo nekoliko karakterističnih primjera:

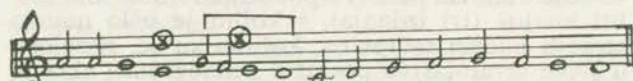
Primjer br. 1: Misna pjesma (parafraza Glorije) »I na zemlje bud mir ljudem«, koja se nalazi u Pavlinskoj pjesmarici iz god. 1644. (fol. 135a) i u »Cithari« 1701. (na str. 32.), razlikuje se tekstovno, melodijski i ritmički.

Primjer br. 1

Pavlinska pjesmarica iz g. 1644. (fol. 135 a.)

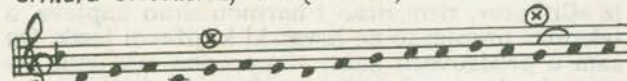

I na zemljae bud mir liu-dem, ki go-de szudobrae voliae;

! hvali-mo te; klaniamo sze, Bože o-che vjerno-gu-chi.

Cithara octochorda, 1701. (str. 32.)

I na zemlje bud mir ljudem ki goder szu dobre vo-lye,

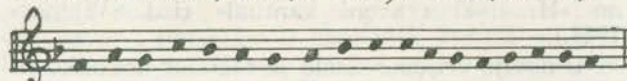

! i chakaju zvelichenye Szina Boga ot-ku-ple-nye.

Primjer br. 2: U marijanskoj pjesmi »Zdrava budi Maria« iz zbirke o. Nikole Krajačevića (samo tekst s naznakom da se pjeva na melodiju: Poszeal szem basulek) i u »Cithari« 1701. i 1723. očituje se utjecaj našeg folklora.

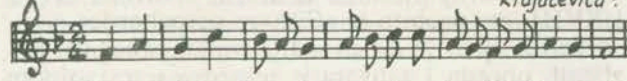
Primjer br. 2

Cithara octochorda, 1701. (str. 370.) i 1723. (str. 396.)

Zdrava budi Mari-a: zdrava budi, Mati Božja Maria.

Narodna pjesma (prema Kuhacu) s napomenom o. N. Krajačevića:

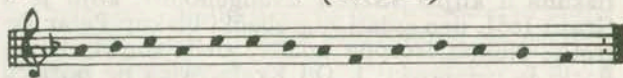

Pozee-al sem basulek, pozseal sem draga ljubabozsu-lek.

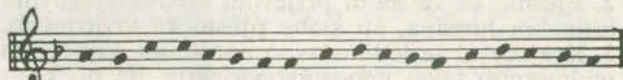
Primjer br. 3: Zanimljiva je varijanta popijevke »O Maria Bogorodica« iz »Cithare« 1701. na str. 375, koja je danas u narodu poprimala osebujan ritam.

Primjer br. 3

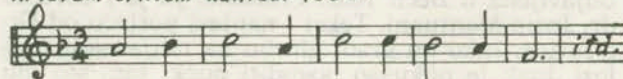
Cithara octochorda 1701. (str. 375.)

O Ma-ri-a Bogo Ro-disza...

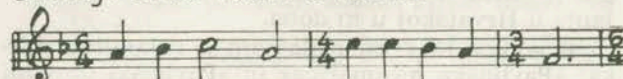

Hrvatski crkveni kantual 1934.

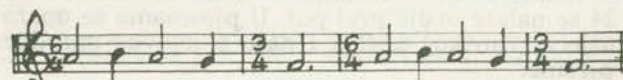
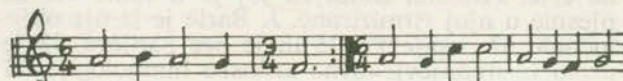

Maj-ko Bo-žja, sveta Ma-ri-jo...

Sadašnji živući ritam u narodu:

Majko Bo-žja, sveta Ma-ri-jo...

Na kraju ovog sumarnog izvještaja o razvojnem putu hrvatske himnologije izražavam zahvalnost organizatorima ovog kongresa, što nam je bilo omogućeno da ovaj cijenjeni međunarodni skup himnologa upoznamo iako samo informativno s našom hrvatskom himnodijom i himnologijom. Našim, pak, glazbenicima i muzikolozima predstoji ozbiljna dužnost i obaveza da po primjeru ovog studijskog radnog društva himnologa prošire i prodube istraživanje i znanstveno proučavanje vjekovne kulturne tradicije i baštine naše hrvatske himnologije.

BILJESKE

1. M. Zjalić, Hrvatska pučka crkvena popijevka, Samobor, 1918., str. 7.
2. A. Vidaković, Sakramentar MR 126 Metropolitanske knjižnice u Zagrebu, Rad JA, 287, Zagreb, 1952.
3. A. Strgačić, Papa Aleksandar III u Zadru, Radovi Instituta JA u Zadru, Zagreb, 1954.
4. R. Strohal, Najstarija sačuvana hrvatska umjetna pjesma iz iz god. 1320., Sv. Cecilija, Zagreb, 1916, str. 30. Isti: Zbirka starih hrvatskih crkvenih pjesama, Zagreb, 1916.
5. D. Kniewald, Himnodija zagrebačke stolne crkve, Kulturno povijesni zbornik zagrebačke nadbiskupije, Zagreb, 1944, str. 377.
6. J. Barle, Crkvene pjesme o. Nikole Krajačevića, Sv. Cecilija, Zagreb, 1915.
7. J. Mantuani, Hrvatska crkvena pjesmarica iz god. 1635., Sv. Cecilija, Zagreb, 1915.
8. J. Barle, Pavlinska pjesmarica iz god. 1644., Sv. Cecilija, Zagreb, 1916.
9. A. Vidaković, Cithara octochorda, Muzička enciklopedija I, Zagreb, 1958., str. 270—271.
10. V. Zganec, Zbornik međimurskih pučkih popijevaka — crkvene, Zagreb, 1925.